

Stiftet Skara och dess första biskopar.

Skara är det äldsta biskopsstiftet i Sverige. Det kom till i Olof Skötkonungs tid. Ärkebiskop över svenskarna var då ärkebiskopen av Hamburg-Bremen.

Magister Adam, kanik i Bremen, skrev på 1070-talet de hamburgska ärkebiskoparnas historia. Man finner hos honom de grundläggande uppgifterna om stiftet Skara och dess första biskopar.

Adam härleder tillkomsten av Skara stift ur en politisk omvälvning i Sverige. Kung Olof skall ha velat omvända sitt folk till kristendomen. Det stora avgudatemplet i Uppsala stod ännu. Kungens strävanden gick ut på att templet skulle förstöras. Hedningarna i landet fruktade honom för detta. De erbjöd en överenskommelse: förutsatt att han ville vara kristen, skulle han efter eget val få den bästa bygden i riket att regera över; han skulle där få lov att upprätta en kristen kyrka, men samtidigt förbinda sig att inte tvinga någon att överge sina gudar. Kungen, säger Adam, gick gladeligen in på erbjudandet och grundade i Västergötland kyrkan och biskopssätet Skara ¹.

Det är möjligt, väl troligt, att ett motsatsförhållande existerat mellan Olof Skötkonung och hans folk — även hos Snorre möter man spår därav i Torgny lagmansepisoden. Som motivering framhåller Adam en strid mellan hedendom och kristendom. Motiveringen ger den belysning i vilken han gärna ser förhållandena i Norden ².

Förste biskop i Skara var Thorgaut, av namnet att döma en inhemsk man. Hans samtida, den tyske historieskrivaren Thietmar, nämner honom som biskop under året 1013; Thorgaut var då jämte biskop Ekkehard av Slesvig med om att viga ärkebiskop Unwan av Bremen. Enligt Adam var han ordinerad just av denne senare till Skara. Mot slutet av sin biskopstid skall han länge ha vistats vid det ärkebiskopliga hovet, insjuknad i lepra.

¹ Adam II: 58.

² Jmfr Curt Weibull, Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidigare medeltiden, 186.

Dessförinnan skall han emellertid ha kristnat både västgötarna och östgötarna. Adam har omdömet: en man som med kraft fullförde sin mission bland hedningarna ¹.

Thorgauts närmaste två efterträdare i Skara blev Gottskalk från Ramesloh i stiftet Verden och Adalward den äldre.

Libentius som var ärkebiskop mellan 1029 och 1032, vigde den förre. Denne är omtalad 1048, då han befann sig i Lüneburg ². Vigningen av Adalward föll tidigast 1059 — detta år, 21. april, var han ännu dekan i Bremen. Ärkebiskop var då den ryktbare Adalbert. Ankomsten till Sverige skedde enligt Adam då Olofs andre son Emund hade kungadömet där. När Adalward i spetsen för andra utsändningar kom till denne, fann han före sig en biskop Osmund; denne lät hära ärkebiskopskorset framför sig och skall ha stoltserat med att han av påven vigts till ärkebiskop av Sverige; genom sina intriger fick han Adalward avvisad. Men senare återvände Adalward, och Adam antecknar om honom att han då vann värmländingarnas hela stam för Kristus, därtill finnarna i deras närhet; samtliga kom under Skara stift ³. När han gick bort vid år 1065, sökte en namne till honom, Adalward den yngre, att tränga sig in som biskop i Skara. Denne var ordinerad till Sigtuna, förste biskop där, men hade blivit fördriven. Adalbert kallade honom tillbaka till Bremen. I stället ordinerade han en man vid namn Acelinus till Skara ⁴.

Man grepe säkerligen fel, om man förmenade att Skarastiftet vid den tid varom här är fråga, var helt vunnet för kristendomen. Tillståndet var ännu så primitivt att stiftet i likhet med de andra stiften i Sverige och Norge saknade fasta gränser; kristna och hedningar har trots vad Adam anför om omvändelsen

¹ Adam II: 58; 64; IV: 23; Thietmar, ed. Holtzmann, 380 (381): *Tunc iussu regis et presentia eiusdem a Gerone archipræsule cum consensu et auxilio episcoporum Ekkihardi et Thurgati Unwan ungitur archiantistes.*

² Adam II: 64; IV: 23. Jmfr Wedekind, *Noten zu einigen Geschichtsschreibern des deutschen Mittelalters*, I, 430, enligt vilken *Godescalcus episcopus 1048 vigde den undre kyrkan i S:t Mikael i Lüneburg.*

³ *Hamburgisches UB* I, 83; Adam IV: 23; 24; III: 15; 16; 77. — Adam kallar Osmund *acephalus* och *girouagus*. Om betydelsen av den förra beteckningen har Innocentius 2, uttalat sig i en skrivelse till kung Henrik av England 1132 15. juli: *Acephali, id est sine capite, reputabuntur, nisi episcopis suis et prelatibus debita fuerint humilitate subiecti* (Migne 179: 150). Jmfr Toni Schmid, *Sveriges kristnande*, 63, där Osmund, enligt Adam vigd av en polsk ärkebiskop och farande med falsk lära, förmodas ha kallats *acephalus* såom representant för den grekiskt-ryska kyrkan.

⁴ Adam III: 76; 77; IV: 23; 24.

av götarna, värmländingar och finnar bött om varandra; omvändelseverket var ännu på ett tidigt stadium. Skulden härför lägger Adam på dåliga förkunnare som genom att söka sitt eget, inte vad Christus Jesus tillhörde, stötte folket för huvudet. Men det har också haft sin orsak i att den kristne guden inte tålte några andra gudar vid sin sida — »Du skall inga andra gudar hava för mig» — och att de missionerande biskoparna, medvetna härom, hänsynslöst gick bröstganges mot hedendomen. Det har inte endast varit Olof Skötkonung som satt på programmet att förstöra Uppsalatemplet: samma tankegång har behärskat både Adalward den yngre och Eginö av Skåne, och dessa gjort sig redo att förverkliga den. Resultatet blev i det egentliga Sverige, såvitt man kan se, en stark hednisk reaktion, en stor kristen förföljelse för vilken Adalward måste ta flykten — »den kristna församlingen braktes i en mäktig stor förvirring», heter det. Denna reaktion spridde sig också till götarna. Det var i senare hälften av 1060-talet. När Adalward och Eginö fick uppge sina planer på Uppsalatemplet, har de vänt sig till götarnas land, dragit genom bygderna där och slagit avgudabelätna i spillror. Hedningarna har också där svarat med att resa sig. Eginö skall i de tiderna ha varit den ende som tog vård om kyrkan i Skara och de troende där, visiterade och predikade¹.

Det var under dessa förhållanden som Acelinus blev ordinerad till Skara. Han hade tidigare varit präpositus, prost i Bremen². Den karakteristiska Adam består honom är följande: »Ett enda gjorde honom värd kallas biskop: en enorm kroppshydd. Mannen var fången i köttet; ville fred och ro. Götarna sände brev på honom, men förgäves. Han höll sig där han var, i Köln, till sin död; gick upp i njutningar»³.

Karakteristiken är onuancerad; man skulle tro ett utslag av Adams starka, personligt inriktade temperament. Hur är den att fatta?

Man saknar inte paralleller hos Adam till denna karakteristika. Om Acelinus företrädare Gottskalk heter det: »blev sittande hemma; njöt sitt otium; föredrog det för möda och arbete», Adalward den yngre fick till efterträdare i Sigtuna Tadico. »Hans Gud var magen», heter det; »ville av denna grund hellre sitta och mätta sin hunger hemma än utomlands vara i en apostels värv». Om Henrik, förste biskopen av Lund, Adam förhatlig redan därför att han var angelsachsare, säger han att han

¹ Adam IV: 34; 21; 30; 9; III: 53.

² Hamburgisches UB I, 83.

³ Adam IV: 23.

hade med sig Knut den stores rikedomar till Danmark och förlevde sitt liv i sus och dus; fyllde sin mage med dryck; till slut kvävdes och remnade. Detsamma, tillägger han, har vi hört också om (hans företrädare) Avoco, liknande om andra. Bilden av Henrik ges här drag som Apostlagärningarna tillägger Judas Ischariot. Men annars är den kontrasterad den bild som Adam tecknar av hans efterträdare Egino: lågade för ett enda, att omvända hedningar. Utmärkt för sin kyskhet; fick hedningarna att slå sönder sina avgudabeläten; omvände blekingsfarare, bornholmar och götar; avvisade de rikedomar de lade för hans fötter. Bilderna av Acelinus, Gottskalk och Tadico är kontrasterade en annan: bilden av Adalward den äldre. »Levde som han lärde», heter det. »Hans liv var ett heligt liv. Och genom att väl lägga sin predikan skall han ha dragit hedningar i stor mängd till kristen tro . . . Denne man, väl värd att minnas, höll sig kvar i götarnas land . . . och uthärdade där villigt många duster på liv och död för Christi skull»¹.

Ett är i detta sammanhang tydligt: missionssynpunkten dominerar. Adam skiftar ut de nordiska biskoparna på två grupper: de som misskänner och förråder sin kallelse; de som går upp i denna sin kallelse och lider allt för den. Karakteristikerna är stereotypa. Och männen i första gruppen får alla, mer eller mindre, drag av vällustingar. Acelinus placeras i denna första grupp.

Det är ännu någon gång möjligt att påträffa en och annan förbisedd uppgift till 1000-talets svenska historia. Två sådana uppgifter rör Acelinus. De är ägnade ställa honom i ändrad beläysning.

Wolfhelm var abbot i klostret i Brauweiler utanför Köln 1065—1091. I början av 1100-talet fick han sin levernesbeskrivning. Den är ännu i behåll. Man läser här på ett ställe följande:

Quadam die cum secretorum suorum consciis oratorium, ut tunc falso credebatur, Brunwillerensis parochiae in uilla Kyrchedor[p] nomine oraturus intrauit, ecce solo prostratus carere locum sanctorum patrocinio, spiritu sancto reuelante, didicit. Qui surgens ab oratione cum secum consistentibus accessit ad altare et uelamine subducto, cum omnia diligenti intuitu perlustrasset, nihil omnino uel sub sigillo uel rimarum fissuris praeter nidificationes uespertilionum et telas reperit arenearum. Unde nimium, ut par erat, mente consternatus absque morarum dilatione Coloniensis ecclesiae praesulem adiit, illi quae gesta fuerant ordine exposuit. Cuius mentis dolori ille condolens, datis etiam sanctorum reliquiis, euocatum ad se direxit cum

¹ Adam IV: 23; 30; 8; 23.

eo quendam Hezelinum, Scarnensis sedis antistitem, ut sua uice praedictum locum, quia episcopii sui dioecesis erat, Deo consecraret et eius seruitiis manciparet. Qui libenti animo eius obtemperans imperio, congregata multitudine fidelium, diuinae religioni dedicauerunt idem oratorium, statuentes ibi duo altaria: superius quidem in honore archangeli Michaelis, inferius uero in ueneratione habenda beati Martini confessoris. Hoc in facto illi nimirum cum beato Martino similis exstitit proportio uirtutis, qui pari modo similiter illustratus diuina reuelatione populum absoluit a diabolicae fraudis seductione, ara destructa latronis, qui in uice uenerabatur martyr. His ita rite celebratis, redierunt uterque ad propria Deum collaudantes in iubilo¹.

Enligt denna berättelse har alltså ärkebiskopen av Köln kallat till sig en man vid namn Hezelinus, biskop av Scarna, och gett honom i uppdrag att företräda sig och jemte abbot Wolfhelm i Brauweiler viga oratoriet i Kirchendorf. Uppdraget har utförts; två altaren grundats, det övre ärkeängeln Mikael's altare, det undre den helige Martins.

Ärkebiskop Anno 2. av Köln ombyggde på 1060-talet S:t Gereon i Köln: kryptan blev utvidgad med två kapell, koret över kryptan kom till, två torn byggdes. Självt vigde ärkebiskopen det ena kapellet 1067. Året efter, 4. september, vigde han kryptan. Till medhjälpare hade han Hizelinus, Scarensis episcopus, biskop av Skara. Uppgifterna med deras kortfattade, precisa angivelser synes antyda en vigningsnotitia².

Wolfhelms levernesbeskrivning blev första gång tryckt i Acta sanctorum. Utgivare var Henschenius; han noterade att ett biskopsdöme Scarna ingenstädes fanns omtalat och föreslog istället för Scarnensis läsarten Scardensis eller Scardonensis. Hizelinus blev på detta sätt till biskop av Scardo eller Scardona, ett biskopsäte under Spalato i Dalmatien³. Mabillon nöjde sig

¹ Migne 154: 427. Jmfr Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter, herausgeg. v. Robert Holtzmann, I, 645.

² v. Mering, Die hohen Würdenträger der Erzdiocese Köln, 19: Basilicam Thebaeorum martyrum Gereonis et sociorum, ab Helena Augusta aedificatum restauravit ampliavitque cryptam, adstructis duobus sacellis et desuper constructo choro, ac binis ad latera turribus exornavit. Sacellum anno MLXVII indict. V. XI Novmbr. ipsemet s. Nicolao sacravit, cryptam anno MLXVIII indict. VII. IV Septembris die decollationis Ioannis Baptistae sacra solemni ceremonia, Hizelino Scarensi episcopo adiuvante, consecravit. — v. Mering tidfäster därefter ärkebiskop Annos död, omtalar att olika uppgifter finns om platsen för denna och citerar som källa Morkens de vita s. Annonis.

³ AS April III, 87.

i Acta Benedictorum med att citera Henschenius¹. Men alldeles tydligt skall Scarnensis läsas som i vigningsnotitien Scarensis, av Skara, och är Hezelinus-Hizelinus samme person på begge ställena. Att denne Hizelinus i sin ordning är identisk med Adams Acilinus, även denne biskop av Skara och bofast i Köln, är utan vidare tydligt.

Det visar sig sålunda att Adams uppgift om att Acilinus vistats i Köln och gjort det som biskop av Skara är pålitlig — något annat var ju heller inte att vänta. Men det visar sig också att den karakteristik han ger av Acilinus inte räcker: Acilinus-Hezelinus-Hizelinus har under sin vistelse i Köln kommit i åtnjutande av höga förtroendeuppdrag. Det var vid denna tid vanligt i de stora stiftet på kontinenten att biskoparna, som oftast själva politiskt sysselsatta, inte rådde med de egentliga stiftsangelägenheterna, och under sådana omständigheter utsåg sig medhjälpare vid sina pontifikalhandlingar, *episcopi auxiliares*, vigningsbiskopar. Dessa vigningsbiskopar togs gärna bland de biskopar som av en eller annan anledning inte kunde fungera i egna stift, de flesta fördrivna från sina biskopssäten, merendels av hedningarna. Acilinus har i Köln varit en sådan vigningsbiskop. Uppdragsgivare var i varje fall 1068 en av tidens mest framträdande män, tidtals det tyska kejsarrikets ledare, ärkebiskop Anno. Förmodligen har biskopsgärningen hos götarna tett sig mer eller mindre utsiktslös. Acilinus har svikit sin kallelse. Och kaniken från Bremen stereotyperade bilden av honom.

Acilinus är den siste biskop av Skara som Adam känner. När det nästa gång möter uppgifter som hänför sig till götarna, är man framme i året 1080. Den hedniska reaktionen hade då ebbat ut, och blickarna vändes åter mot Hamburg-Bremen. Men andra »ordets tjänare» kom, utsända från den frankiska kyrkan, *Gallicana ecclesia*, den kyrka som engång för århundraden sen sände Ansgarius till Birka. När dessa långväga missionärer uppenbarade sig, har tvivel uppstått om de verkligen predikade den rätta tron. Man vände sig till påven i Rom. Påve var den tiden Gregorius VII och i ett mandat från 4. oktober 1080 tröstade han tvivlarna med att också de nya missionärerna hade mottagit vad de gav ur den heliga romerska moderkyrkans skattkammare. Men han tillade en önskan: att en biskop eller klerk som var lämpad därför, bleve sänd till den apostoliska stolen; denne skulle ge påven besked om bruk och seder i landet, och sen han mottagit undervisning, inberätta hem vad påven kunde ha att påbjuda. Den önskan påven uttalat villfors. Året efter sände vestgötarnas

¹ Mabillon, Acta Benedictorum VI: 2, 675.

kungar — de är nämnda med initialerna I. och A. — sin biskop R., väl en frankisk man, till påvestolen. Det besked han lämnade påven var att vestgötarna nu övergett den hedniska villfarelsen och antagit den sanna kristna tron. Vad han förde med sig hem var sammanfattat i ett nytt mandat med förmaningar till de båda kungarna och påbud om att utge tionde till biskop, kyrka och de fattiga ¹.

Men ännu var vägen lång innan kristendomen trängde djupare. I början av 1100-talet skrev den angelsachsiske munken Ailnoth i Odense Knut den heliges legend. Han talar i denna också om götarna. När allt går dem efter önskan, säger han, och lyckan är med dem, bekänner de sig till synes och hyllar sig till den kristna tron. Men blåser det upp till olycka, jorden blir utan skörd, torka fyller luften och storm följer storm i spåren, fienden rycker in, elden far förbrännande fram, begabbar de tron som de nyss till synes bekände och hyllade sig till, förföljer de troende i ord och gärning och ävlas att driva dem utanför sina gränser ².

Då Ailnoth nedskrev dessa ord, var ärkebiskopsdömet Hamburg-Bremen inte längre ärkebiskopsdöme för de nordiska rikena. Biskopen av Skara var sen 1103 gliden in som suffragan under ärkebiskopsdömet i Lund.

Lauritz Weibull.

¹ MG. Epistolae selectae II: 2, 530, 592; DS I, 40; ST I, 61. Jmfr Toni Schmid, 71, som väl tidigast betonat den gallikanska missionen till Sverige och dess betydelse. — Av de båda påvliga mandaten är det sista odaterat. Dess plats i Gregorius 7:s registrum är emellertid närmast bland breven från 1081. Det nära förhållande i vilket det står till mandatet 4. oktober 1080, hänvisar det också till 1081 eller möjligen följande år.

² Vitae sanctorum Danorum, ed. M. Cl. Gertz, 83.